

WPŁYW SPIĘTRZENIA RZEKI NA PRZEPIY WODY W MAŁYM CIEKU W DOLINIE RZECZNEJ

Beata Olszewska, Leszek Pływaczyk, Wojciech Łyczko
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Streszczenie. W latach 1972–1889 i 1995–2005 notowano codzienne stany wody i dwa razy na miesiąc mierzono natężenie przepływu wody w małym cieku płynącym w dolinie Odry równoległe do koryta rzeki. Obserwacje i pomiary prowadzono w przekroju zamykającym odcinek cieku zasilany z koryta rzeki powyżej piętrzenia na jazie, w przekroju zamykającym odcinek drenowany przez rzekę poniżej jazu oraz w przekroju na sąsiednim cieku nie podlegającym oddziaływaniu koryta. Określono średnie przepływy i odpływy jednostkowe w roku oraz w półroczach letnim i zimowym. Badania potwierdziły znaczący wpływ stanów wody w rzece na przepływ w cieku płynącym w jej dolinie.

Słowa kluczowe: dolina rzeki, piętrzenie, zasilanie, drenaż, przepływ

WSTĘP

Kształtowanie się zasobów wodnych w niekontrolowanych małych zlewniach rzek ma istotne znaczenie ze względu na konieczność racjonalnego gospodarowania niewielkimi dyspozycyjnymi zasobami wód w Polsce [Mioduszewski 1994, Ciepeliowski 1999].

Na stosunki hydrologiczne w niewielkich zlewniach położonych w dolinach większych rzek wpływają stałe i zmienne parametry zlewni, elementy meteorologiczne oraz stany wód w rzece. Przykładem takiej zlewni jest zlewnia Jeziorki – cieku, który w całości znajduje się w dolinie Odry, w rejonie ostatniego stopnia wodnego na skanalizowanym odcinku rzeki.

Celem pracy było określenie oddziaływania Odry na natężenie przepływu wody w cieku leżącym w dolinie tej rzeki.

MATERIAŁ I METODY

Jeziorka jest prawostronnym dopływem Średzkiej Wody, która uchodzi do Odry w rejonie Malczyc. Płyynie przez dobrze zachowane, połączone w końcu XIX wieku starorzeczka

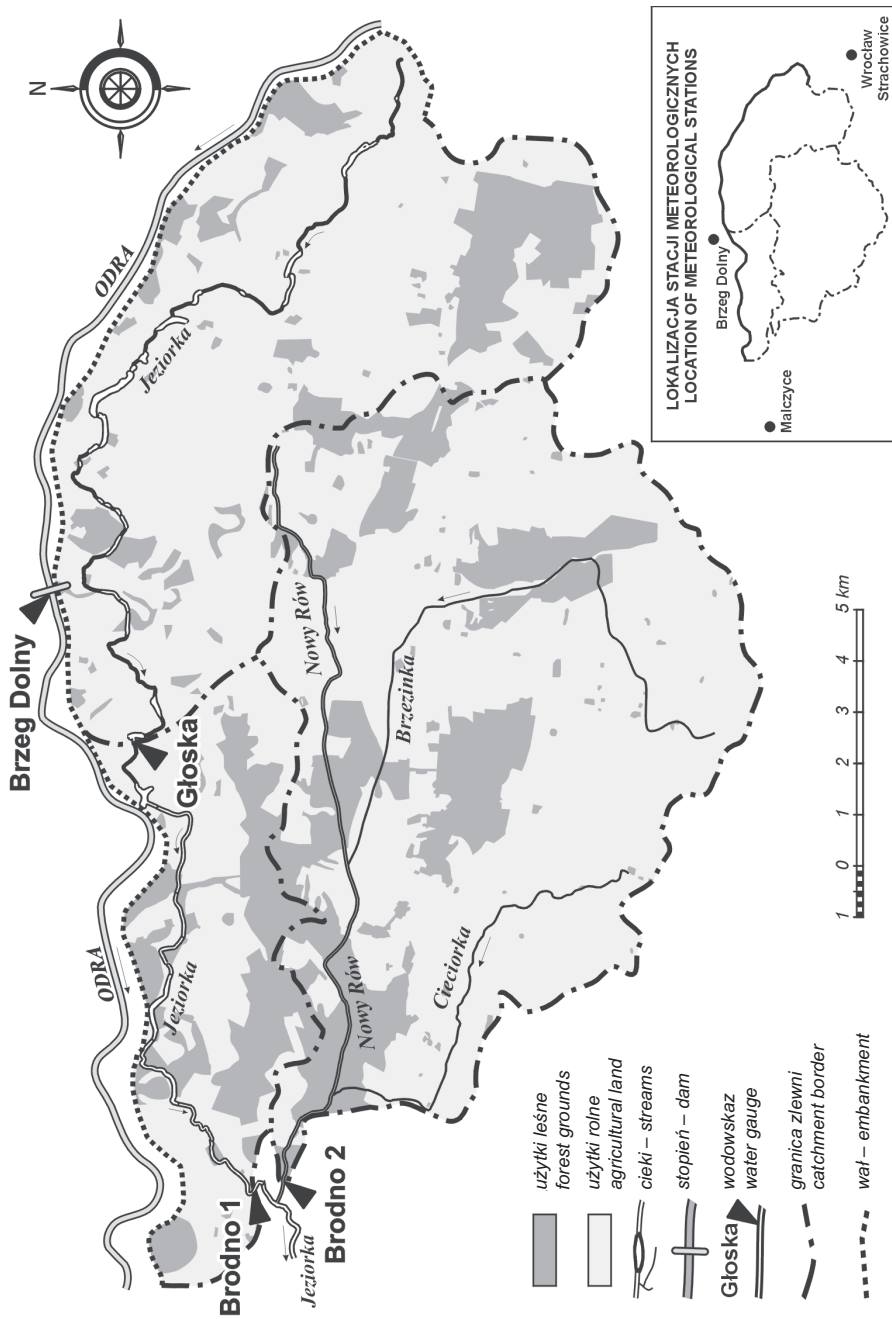
Odry, tworząc ciąg o długości ok. 36 km (rys.). W latach 1958–1960 Jeziorkę uregulowano, aby umożliwić przejście wód przesiąkowych ze zbiornika w Brzegu Dolnym i odwodnienie terenów zagrożonych podtopieniem. Cała zlewnia potoku mieści się w dolinie Odry, a trasa cieką biegnie równolegle do koryta rzeki w odległości 0,2–2,0 km. Zlewnia ma kształt wydłużonego pasa o średniej szerokości 3,0 km. Spadek podłużny zlewni wynosi ok. 0,33%, a średni spadek poprzeczny – ok. 5%. Granicę topograficzną zlewni między Jeziorką a Odrą wyznacza wał odrzański, który chroni przyległą dolinę przed wylewami wód wielkich. Górna część zlewni Jeziorki (o powierzchni 70,5 km²) przylega do odcinka Odry powyżej stopnia wodnego w Brzegu Dolnym, a jej część dolna (30,5 km²) – do odcinka poniżej stopnia. Wierzchnią warstwę doliny Odry na badanym odcinku stanowią mało przepuszczalne mady o miąższości lokalnie sięgającej 2,0 m. Pod nimi zalegają utwory o dobrej przepuszczalności i miąższości wynoszącej nawet kilkadziesiąt metrów. W nich najczęściej znajduje się zwierciadło wody gruntowej, które jest swobodne lub napięte w zależności od stanów wody w Odrze. Około 85% powierzchni doliny Odry w rejonie Brzegu Dolnego i Malczyc zajmują mady, pozostałe 15% – gleby bielcowe, brunatne i organogeniczne. Wśród mad przeważają mady ciężkie wytworzone z glin średnich i ciężkich (ok. 60%). Pozostała ich część (40%) to utwory powstałe z piasków i piasków gliniastych [Pływaczyk 1988, 1997, Olszewska 1998].

W pracy wykorzystano wyniki obserwacji i pomiarów prowadzonych przez Instytut Kształtowania i Ochrony Środowiska Akademii Rolniczej we Wrocławiu w latach 1972–1989 i 1995–2005 (od 1989 do 1994 r. badań terenowych nie wykonywano).

Stany wody w potoku Jeziorca notowano codziennie w dwóch przekrojach wodowskazu, z których jeden – przekrój Głoska – znajduje się w strefie powyżej stopnia wodnego w Brzegu Dolnym (w km 15+750), a drugi – przekrój Brodno 1 – w strefie poniżej budowli piętrzącej (w km 3+750). Bezpośrednie pomiary natężenia przepływu wody w Jeziorce wykonywano w tych przekrojach przeciętnie dwa razy w miesiącu. Dane dotyczące stanów i przepływów posłużyły do sporządzenia krzywych natężenia przepływu dla obu przekrojów. Dla okresów, w których występowało zlodzenie lub zarastanie koryta cieką roślinnością wodną, wprowadzono współczynniki redukcyjne stanów wody [Byczkowski 1996].

Przepływy w zlewni Jeziorki przyległej do spiętrzonej Odry określono na podstawie pomiarów w przekroju Głoska [Pływaczyk 1997]. Wody, które płyną w Jeziorce do tego przekroju, obejmują spływy z własnej zlewni oraz część wód infiltrujących ze spiętrzonej Odry. Przepływy poniżej stopnia określono na podstawie pomiarów w cieką Jeziorca w przekrojach Głoska i Brodno 1 oraz w cieką Nowy Rów (dopływie Jeziorki) w przekroju Brodno 2. Zlewnia Nowego Rowu (o powierzchni 96,4 km²) przylega od południa do zlewni Jeziorki i leży poza zasięgiem oddziaływania stanów wody w Odrze (rys.). Obserwacje stanów wody i pomiary natężenia przepływu w Nowym Rowie były wykonywane w tych samych okresach i z taką samą częstotliwością jak w Jeziorce, sporządzano też krzywe natężenia przepływu. Zlewnie te pod względem hydrologicznym uznano za analogowe [Pływaczyk 1988].

Średnie sumy opadów w zlewniach Jeziorki i Nowego Rowu do wymienionych przekrojów obliczono metodą wielokątów równego zadeszczenia, wykorzystując dane z posterunków opadowych w Brzegu Dolnym i Malczycach oraz ze stacji opadowej Wrocław-Strachowice (położenie stacji pokazano na rysunku). Wysokość opadów w obu zlewniach była zbliżona – w latach 1972–1989 średnio w roku wynosiła ok. 610 mm.

Rys. Plan sytuacyjny obiektu badań
Fig. Situation plan of research area

W latach 1995–2005, zwłaszcza w okresie letnim, średnie sumy opadów były niższe niż we wcześniejszym wieloleciu.

WYNIKI I DYSKUSJA

W tabeli zestawiono dane dotyczące średnich rocznych i półrocznych przepływów i odpływów jednostkowych, a także średnich rocznych i półrocznych sum opadów w zlewni Jeziorki do przekroju Głoska i Brodno 1 oraz w zlewni Nowego Rowu do przekroju Brodno 2, pochodzące z bezpośrednich pomiarów wykonanych w latach hydrologicznych 1972–1989 i 1995–2005. Dla porównania obliczono wartość hipotetycznych przepływów w przekroju Brodno 1, jakie wystąpiłyby, gdyby nie było drenującego działania Odry na odcinku poniżej stopnia wodnego w Brzegu Dolnym.

Tabela. Średnie roczne i półroczne przepływy (Q), odpływy jednostkowe (q) i sumy opadów atmosferycznych (P) w zlewni Jeziorki do przekroju Głoska i Brodno 1 oraz w zlewni Nowego Rowu do przekroju Brodno 2 w latach hydrologicznych 1972–1989 i 1995–2005
Table. Mean annual and semi-annual discharges (Q), specific discharges (q) and precipitation totals (P) in Jeziorka catchment up to gauging sections Głoska and Brodno 1 and in Nowy Rów catchment up to Brodno 2 section in hydrological years 1972–1989 and 1995–2005

Ciek, przekrój Stream, section	Q, l·s ⁻¹			q, l·s ⁻¹ ·km ⁻²			P, mm		
	XI–IV	V–X	XI–X	XI–IV	V–X	XI–X	XI–IV	V–X	XI–X
	N–A	M–0	N–0	N–A	M–0	N–0	N–A	M–0	N–0
	1972–1989								
Jeziorka, Głoska	429	241	338	6,09	3,42	4,79	218	395	612
Jeziorka, Brodno 1	490	268	379	4,85	2,65	3,75	217	392	608
Jeziorka, Brodno 1*	563	317	445	5,58	3,14	4,41	217	392	608
Nowy Rów, Brodno 2	424	241	337	4,40	2,50	3,50	201	407	608
	1995–2005								
Jeziorka, Głoska	273	147	211	3,87	2,01	2,96	194	338	532
Jeziorka, Brodno 1	227	104	167	2,32	0,90	1,61	200	344	550
Jeziorka, Brodno 1*	358	179	271	3,55	1,77	2,68	200	344	550
Nowy Rów, Brodno 2	269	101	189	2,80	1,05	1,96	187	388	576

* przepływ hipotetyczny obliczony jako suma przepływu w przekroju Głoska oraz iloczynu odpływu jednostkowego dla Nowego Rowu i powierzchni zlewni Jeziorki na odcinku Głoska–Brodno 1

* hypothetical discharge calculated as sum of discharge in Głoska section and product of specific discharge for Nowy Rów stream and area of Jeziorka catchment on Głoska–Brodno 1 stretch

W okresie 1972–1989 średni przepływ roczny oraz przepływy w półroczu zimowym (XI–IV) i letnim (V–X) w Brodnie 1 były większe niż w Głosce odpowiednio o 41, 61 i 27 l·s⁻¹, przy średnich rzędnych wody w Odrze (na wodowskaziu Malczyce) wynoszących 96,34, 96,46 i 96,22 m n.p.m. W okresie 1995–2005 sytuacja przedstawiała się odmiennie: roczne i półroczne przepływy w Brodnie 1 były mniejsze niż w Głosce odpowiednio o 44, 46 i 43 l·s⁻¹, przy średnich rzędnych wody na wodowskaziu Malczyce wynoszących 95,57, 95,74 i 95,40 m n.p.m. Odpływy jednostkowe, zarówno średnie roczne, jak i z półroczy, w obu analizowanych okresach przyjmowały mniejsze wartości

w przekroju Brodno 1 niż w przekroju Głoska: w latach 1972–1989 odpowiednio o 1,04, 1,24 i $0,77 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$, a w latach 1995–2005 – o 1,35, 1,55 i $1,11 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$.

W latach 1995–2005 przepływy w Jeziorce i Nowym Rowie były zdecydowanie mniejsze niż w latach 1972–1989. Przyczyniły się do tego niższe opady atmosferyczne, a w przypadku Jeziorki – także drenujące oddziaływanie Odry, widoczne w spadku natężenia przepływu wody w Jeziorce na odcinku Głoska–Brodno 1 mimo zwiększenia się o $30,5 \text{ km}^2$ topograficznej powierzchni zlewni między tymi przekrojami [Pływaczyk 1997, Olszewska 1998, Olszewska i in. 2004]. Odcinek Odry od Brzegu Dolnego do Malczyc charakteryzuje się wysoką dynamiką zmian dna koryta rzeki. W latach 1958–1992 dno koryta rzeki poniżej Brzegu Dolnego (km 282–304) obniżyło się średnio o 2,0 m. Dynamika obniżania się średnich rzędnych dna wynosiła ok. 5 cm na rok [Pływaczyk 1997].

Zróznicowanie natężenia przepływu w Jeziorce zależy od różnicy poziomów wody w Odrze i Jeziorce. W strefie powyżej stopnia wodnego w Brzegu Dolnym poziom wody w Odrze jest wyższy niż w Jeziorce. Stany wody w Odrze układają się średnio o 3,0 m wyżej od stanów wody w Jeziorce. Poniżej budowli, tj. na odcinku Głoska–Brodno 1, rzędne stanów wody w Odrze znajdują się poniżej rzędnych stanów wody w Jeziorce, z wyjątkiem stanów wezbraniowych. Przy większej niż 2,0 m różnicy rzędnych zwierciadła wody w Odrze i Jeziorce na wysokości przekroju Głoska średnie okresowe przepływy w przekroju dolnym (Brodno 1) przyjmują wartości niższe niż w przekroju górnym (Głoska) [Olszewska i Pływaczyk 2005]. Zasoby wodne zlewni przyległej do Odry poniżej piętrzenia zmniejszają się na skutek drenującego oddziaływania rzeki [Pływaczyk 1997, Olszewska 1998].

Porównując odpływy jednostkowe w przekrojach Głoska i Brodno 2 i biorąc pod uwagę analogowość hydrologiczną zlewni Jeziorki i Nowego Rogu, można oszacować wielkość zasilania zlewni Jeziorki wodami przesiąkowymi ze zbiornika powyżej budowli w Brzegu Dolnym. W okresie 1972–1989 zasilanie to wynosiło średnio w roku $1,29 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$, a w okresie 1995–2005 – $1,03 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$, przy średnich rocznych rzędnych piętrzenia wody na jazie odpowiednio 107,34 i 107,29 m n.p.m. Zmniejszenie się zasilania zlewni można tłumaczyć niższymi opadami w drugim okresie badań oraz uszczelnieniem się czaszy zbiornika zaporowego powodującym ograniczenie ilości wody filtrującej na teren przyległy [Olszewska 1998, Olszewska i in. 2004].

PODSUMOWANIE

Badania potwierdziły, że na przepływ wody w ciekach małych zlewni nizinnych położonych w dolinach większych rzek mają wpływ stany wody w tych rzekach.

W górnej części zlewni cieku Jeziorka, przyległej do spiętrzonej Odry, średni roczny odpływ jednostkowy w okresie 1972–1989 wynosił $4,79 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$, a w okresie 1995–2005 – $2,99 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$. W dolnej części zlewni, przyległej do odcinka niespiętrzonego, na którym stany wody kształtują się przeważnie poniżej stanów wody w Jeziorce, średni roczny odpływ jednostkowy był mniejszy i wynosił $3,75 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$ w pierwszym okresie, a $1,61 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$ – w drugim.

Zasilanie cieku powyżej piętrzenia wynosiło średnio w roku $1,29 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$ w okresie 1972–1989 i $1,03 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$ w okresie 1995–2005. Poniżej piętrzenia drenujące działanie

Odry wyraziło się zmniejszeniem odpływów jednostkowych w tych okresach średnio o $0,66$ i $1,07 \text{ l} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$.

PIŚMIENNICTWO

- Byczkowski A., 1996. Hydrologia. T. 1 i 2. Wyd. SGGW Warszawa.
- Ciepielowski A., 1999. Podstawy gospodarowania wodą. Wyd. SGGW Warszawa.
- Mioduszeński W., 1994. Ochrona i kształtowanie zasobów wodnych w małych rolniczych zlewniach rzecznych. Mater. Inf. 25, Wyd. IMUZ Falenty.
- Olszewska B., 1998. Wpływ budowli piętrzącej na warunki wodne oraz wybrane elementy środowiska przyrodniczego w dolinie na przykładzie Odry w rejonie Brzegu Dolnego. Zesz. Nauk. AR Wroc., Inż. Środ. 10, 107–132.
- Olszewska B., Pływaczyk L., 2005. Wpływ spiętrzenia wody w Odrze stopniem wodnym w Brzegu Dolnym na przepływy w cieku Jeziorka. Roczn. AR Pozn., Melior. Inż. Środ. 26, 305–312.
- Olszewska B., Pływaczyk L., Głuchowska B., 2004. Wpływ projektowanego stopnia Malczyce na zasoby wodne w zlewni cieku Jeziorka. X Międzynar. Konf. Nauk.-Tech. „Problemy Ochrony Zasobów Wodnych w Dorzeczu Odry”, Jugowice 16–19.05.2004. Wyd. RZGW Wrocław, 395–406.
- Pływaczyk L., 1988. Oddziaływanie Odry na stosunki wodno-melioracyjne doliny w rejonie Brzeg Dolny–Malczyce. Zesz. Nauk. AR Wroc., Rozprawy 68.
- Pływaczyk L., 1997. Oddziaływanie spiętrzenia rzeki na dolinę na przykładzie Brzegu Dolnego. Wyd. AR we Wrocławiu.

EFFECT OF RIVER DAMMING ON WATER DISCHARGE IN SMALL STREAM IN RIVER VALLEY

Abstract. In the years 1972–1989 and 1995–2005, water levels were recorded daily and water discharges were measured twice a month in a small stream running in the Odra river valley parallel to the river channel. The observations and measurements were made in three gauging sections: an outfall on the stream stretch fed from the river channel upstream of the damming weir, an outfall on the stretch drained by the river downstream of the weir, and a gauging section on a neighbouring stream not affected by the river channel. The study determined the mean annual and semi-annual (summer and winter) discharges and specific discharges. The results confirmed that the water levels in the river have a considerable influence on the discharge in the stream flowing through its valley.

Key words: river valley, damming, alimentation, drainage, discharge

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 11.05.2007